

**กระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีในการเพาะปลูก  
ของเกษตรกร บ้านหนองแอก ต.หนองหม้อ อ.ตากดี จ.นครสวรรค์**

**Knowledge Management Process in Changes of Farmers' Behavior in Using  
Chemical in Farming at Ban Nong-Ak, Nong – Moh Sub-district, Takhli  
District, Nakhon Sawan Province**

**อุทัยวรรณ ภูเทศ<sup>1</sup>**

**Abstract**

The purpose of this qualitative research was to examining the Knowledge management which results in changes of farmers' behavior regarding the application of chemical inputs in their farming. The population was 30 farmers who were members of the Farmers' School at Ban Nong-Ak. In-depth interviews and focus group discussions were used as tools for collecting data.

The results were found that the seven following factors inseparably enabled farmers' common learning process. They included being learners, getting outside knowledge, combining it with community indigenous knowledge, putting new knowledge into practice, selecting and applying the knowledge in production activities, arranging source of learning for outsiders and consolidating relevant data and information. The distinguished feature of Ban Nong-Ak farmers' Knowledge management and learning was the wisdom to combine community indigenous knowledge with the newly learned knowledge and to apply them in the solving problems of their farm production within the changing agricultural society.

**Key word :** Knowledge management, Knowledge, Farmers

<sup>1</sup> Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Sawan Rajabhat University

## บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงคุณภาพนี้เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกของเกษตรกร ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคือ ครูเรือนที่เป็นสมาชิกของโรงเรียนชาวนาบ้านหนองแอก จำนวน 30 ครูเรือน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลคือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัย พบว่า กระบวนการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมี 7 ขั้นตอนคือ การรับความรู้จากภายนอก การเป็นบุคคลเรียนรู้ การเชื่อมความรู้ภายนอกเข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน การทดลองปฏิบัติจริง การเลือกสรรความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ การจัดแหล่งเรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอก การจัดเก็บข้อมูล การจัดการความรู้ของเกษตรกรบ้านหนองแอกมีลักษณะเด่นคือ การเรียนรู้ที่จะประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้รับซึ่งเป็นความรู้ใหม่ผนวกรวมเข้ากับความรู้ดั้งเดิมของชุมชน เพื่อนำมาแก้ปัญหาด้านการเกษตรของตนเองภายใต้บริบทของสังคมการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน

**คำสำคัญ :** การจัดการความรู้ , ความรู้, เกษตรกร

## บทนำ

ความรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งในงานพัฒนา เพราะการเรียนรู้โดยชุมชนเป็นฐานถือเป็นการส่งเสริมสนับสนุนศักยภาพของชุมชนแสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องกับงานพัฒนาชุมชนค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของกระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน หรือแม้แต่กระบวนการกลุ่ม การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล ระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ได้ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ความรู้สึกลึกที่เป็นชุมชนมากขึ้น และที่สำคัญยิ่งปัญหาที่เกิดการฐานการคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ ทดลองร่วมกันในชุมชนจะเป็นตัวขับเคลื่อนสังคมไปสู่ทิศทางที่ดีขึ้น

ดังนั้นการกระตุ้นให้เกษตรกรได้มีความรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับตนเองและชุมชนคือการนำความรู้ทั้งใหม่และความรู้เก่ามาหลอมรวมให้เกิดความรู้ใหม่ที่สามารถสนองความต้องการของชุมชน ซึ่งความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้นและพัฒนาขึ้นจากการเรียนรู้ร่วมกันถือเป็นชุดความรู้ใหม่ที่สะท้อนให้เห็นถึงการพึ่งตนเองได้ในเบื้องต้น และสามารถที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ในระยะยาว

บ้านหนองแอก หมู่ 1 ตำบลหนองหม้อ อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ เป็นชุมชนนำร่องต้นแบบที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มให้มีความเข้มแข็งมุ่งเน้นกระบวนการ

เรียนรู้ร่วมกันเป็นสำคัญบนฐานของปัญหาของชาวนา นั่นคือ รายได้ต่ำ หนี้สินเพิ่ม สุขภาพแย่ ที่เกิดจากการใช้สารเคมีในการปราบศัตรูพืช ซึ่งจากกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในเบื้องต้นของเกษตรกรพบว่า การควบคุมศัตรูพืชที่ได้รับผลดีในปัจจุบันคือ การควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีผสมผสานที่มีพื้นฐานจากการเข้าใจระบบนิเวศ ซึ่งความเข้าใจก็ต้องเกิดจากการปฏิบัติจริง

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเห็นความสำคัญในการศึกษา เพื่อให้เห็นภาพของชุมชนในการคิดเป็นทำเป็น และแก้ปัญหาเป็นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นต่อตนเองและชุมชน และยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสถานะของความรู้ที่ถูกยกระดับเพื่อเป็นความรู้ใหม่ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ร่วมกัน

### วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกของเกษตรกร

### แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

#### แนวคิดการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 กระบวนการ ดังนี้ (พริธดา วิเชียรปัญญา, 2547, น. 52)

1. การสร้างและการจัดหาความรู้
2. การจัดการและการจัดเก็บความรู้
3. การกระจายความรู้
4. การประยุกต์ใช้ความรู้ในการใช้งาน

#### แนวคิดเกษตรกรรมยั่งยืน

เกษตรกรรมยั่งยืนเป็นการทำเกษตรกรรมอย่างมีการวางแผนโดยคำนึงถึงอนาคต ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลและเกื้อกูลกัน ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสุขภาพร่างกายทั้งเกษตรกรและผู้บริโภค หรือการไม่ใช้สารเคมีในกิจกรรมการเกษตรนั่นเอง

#### แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนบนทางสายกลางของประชาชนทุกระดับ ครอบคลุมถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีระบบภูมิคุ้มกัน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ ระมัดระวังในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการ

วางแผน และดำเนินการในทุกขั้นตอน (ปิยนาล อิ่มดี, 2547, น. 23)

## วิธีการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ เกษตรกรที่ปลูกข้าวและอาศัยอยู่ในบ้านหนองแอก ตำบลหนองหม้อ อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์

การเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาเพื่ออธิบายและแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดและปรากฏการณ์ พร้อมกันนั้นยังนำข้อมูลที่ได้มาจำแนกและตีความหมาย แยกแยะปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกร

## ผลการวิจัย

ผลการศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกของเกษตรกรบ้านหนองแอก พบว่าแบ่งออกเป็น ออกเป็น 7 กระบวนการด้วยกัน คือ

1. การรับความรู้จากภายนอกการเรียนรู้ของเกษตรกรเกิดจากการรับรู้ภายนอก โดยเฉพาะในเรื่องของการควบคุมศัตรูข้าวโดยวิธีผสมผสานหรือ IPM ถึงแม้ว่าจะเป็นการรับความรู้จากภายนอกแต่นำความรู้นั้นมาปฏิบัติจริงก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างที่ได้มีการปฏิบัติ

### 2. การเป็นบุคคลเรียนรู้

เกษตรกรมีความตระหนักถึงความสำคัญของการเรียนรู้ทั้งในอดีตที่มีการซึมซับความรู้จากการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามธรรมชาติ รวมถึงมีกระบวนการคิดวิเคราะห์เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เห็นได้จากการเรียนรู้ในอดีตที่ใช้หลักการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะการบอกให้จำ ทำให้ดูอยู่ให้เห็น ความรู้ต่างๆได้มีการตราเป็นลายลักษณ์อักษร ดังนั้นผู้เรียนต้องมีความอดทน ช่างสังเกต ช่างซักถาม อยู่ตลอดเวลาและกระทำซ้ำ เพื่อให้เกิดความชำนาญในเรื่องนั้นๆ

### 3. การเชื่อมโยงความรู้ภายนอกเข้ากับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน

เกษตรกรสามารถเรียนรู้เพื่อที่จะหาจุดเชื่อมความรู้ใหม่ที่มีประโยชน์โดยไม่ละเลยความรู้เก่าหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมก่อให้เกิดความรู้ใหม่ที่น่าไปแก้ไขปัญหา ซึ่งเห็นได้จากพฤติกรรมของเกษตรกรในการที่จะเลือกรับเครื่องจักรกลทุ่นแรงที่เป็นความรู้ใหม่มาใช้ควบคู่กับเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตรดั้งเดิมที่ผลิตขึ้นเองอันเป็นความรู้เก่า

### 4. การทดลองปฏิบัติร่วมกัน

การเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงดังนั้นเพื่อเป็นบทพิสูจน์ความรู้ใหม่ที่เข้ามาจะสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงจึงมีการทดลองปฏิบัติร่วมกัน และเพื่อการ

เปรียบเทียบให้ได้ทราบผลที่ชัดเจนในแปลงทดลองจำนวน 2 แปลง อันจะทำให้การเปรียบเทียบผลการเรียนรู้มีความชัดเจนขึ้น และพบว่าการเรียนรู้จากแปลงนาที่ดำเนินการร่วมกันของสมาชิกประสบความสำเร็จชัดเจนกว่าแปลงในระดับปัจเจกบุคคล

#### 5. การเลือกสรรความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้

พฤติกรรมของเกษตรกรในการเลือกเอาความรู้มาประยุกต์ใช้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มก้าวหน้าถือว่ามีความชัดเจนทั้งการยอมรับแนวคิดและการปฏิบัติ กลุ่มเรียนรู้เป็นกลุ่มที่ยอมรับในแนวคิดแต่ยังขาดความชัดเจนในแนวทางการปฏิบัติ และกลุ่มเริ่มยอมรับแนวคิดซึ่งเป็นกลุ่มที่ยอมรับในแนวคิดแต่เลือกที่จะไม่ปฏิบัติตาม

6. การจัดแหล่งเรียนรู้สำหรับบุคคลภายนอกเพื่อให้การจัดการความรู้ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนประกอบกับการเรียนรู้ในเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ เกษตรกรได้จัดแหล่งเรียนรู้ออกเป็นสองส่วนคือ การบรรยายโดยวิทยากร และการจัดทำแปลงสาธิต

7. การจัดเก็บข้อมูลการเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงถึงแม้จะเป็นการรับความรู้จากภายนอกก็ตาม แต่เมื่อนำมาสู่การปฏิบัติจริงร่วมกันก่อให้เกิดความรู้ใหม่ขึ้น ซึ่งความรู้ที่ได้รับนั้นเป็นความรู้ในลักษณะของความรู้ที่ฝังอยู่ในบุคคล (Tacit Knowledge) และในระหว่างการปฏิบัติงานร่วมกันยังก่อให้เกิดความรู้ที่สอดแทรกหรือเกิดขึ้นในระหว่างการทำงาน (Embedded Knowledge) ซึ่งความรู้ทั้งสองประเภทนี้ได้มีการจัดเก็บเป็นระบบเอกสารซึ่งยากแก่การเข้าถึงความรู้นั้นกระทั่งเมื่อมีการดำเนินกิจกรรมซ้ำๆ จึงจะทำให้ความรู้นั้นเปิดเผย (Explicit Knowledge) และบุคคลอื่นจึงจะสามารถเข้าถึงได้

### สรุปผลการวิจัย

การเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงถึงแม้จะเป็นการรับความรู้จากภายนอกก็ตามแต่เมื่อนำมาสู่การปฏิบัติจริงร่วมกันก็ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ขึ้น ทั้งนี้ลักษณะเด่นของการจัดการความรู้ของเกษตรกรบ้านหนองแอกคือ การประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อให้สอดคล้องและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตตามสถานการณ์ของช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลง และมุ่งที่จะประยุกต์ใช้ความรู้เพื่อความอยู่รอดของภาคครัวเรือนเป็นหลัก

### ข้อเสนอแนะ

1. เนื่องจากการถอดบทเรียนมีความสำคัญและจำเป็นในกิจกรรมการเรียนรู้แต่ละครั้ง ผลจากการวิจัยครั้งนี้พบว่า ขาดการถอดบทเรียนและการบันทึก เพราะความรู้ดังกล่าวเกิดขึ้นในทุกๆ กระบวนการอาจทำให้ผู้ที่พลาดโอกาสเข้าร่วมไม่ได้รับความรู้จากกิจกรรมนั้น จึงควรมีการถอด

บทเรียนภายหลังดำเนินการแล้วเสร็จเพราะการถอดบทเรียนถือว่าได้ทำให้เกิดการเรียนรู้

2. ควรมีการบริหารจัดการในการจัดเก็บความรู้ในรูปแบบของเอกสารที่ได้จากการถอดบทเรียนออกเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจนเพื่อให้เกิดความสะดวกในการเข้าถึงความรู้ได้ง่ายขึ้น

3. ในการดำเนินงานควรมีการแสวงหาแนวร่วมหรือเครือข่ายทั้งในพื้นที่และภายนอกเพื่อสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เพราะในแต่ละกลุ่ม องค์กร หน่วยงานต่างล้วนมีศักยภาพในแต่ละมุมที่ไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้นหากมีการดำเนินการในรูปของเครือข่ายจะช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่แตกต่างหลากหลายไปพร้อมๆกัน ก่อให้เกิดความเข้มแข็งสามารถที่จะบริหารจัดการตนเองและสมาชิกได้ดียิ่งขึ้น

## เอกสารอ้างอิง

กชกร ชิมะวงศ์. (2544). กระบวนการเชิงสร้างสรรค์ : คีนพลังสู่ชุมชน.

กรุงเทพมหานคร:สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2545). เรียนรู้ : วิถีสู่ความสำเร็จ. กรุงเทพมหานคร:

ซัคเซสมิเดีย

งามพิศ สัตย์สรวง. (2545). วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย : การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง.

กรุงเทพมหานคร: เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชั่น, 2545.

จิตติ มงคลชัยอรัญญา. (2545). ข้าวโพดสองฝัก : แนวทางปรับปรุงการเกษตรโดยยึดคน

เป็นศูนย์กลาง.กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ชลิตา บัณทวงศ์. (2547). สานสรรค์ความรู้สู่เกษตรยั่งยืน : งานวิจัยที่ดำเนินการโดย

เกษตรกรองค์กรชุมชนและภาคีเพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร:

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน(ประเทศไทย)

ชาติรี เจริญศิริ และคณะ. (2547). ประชาคมนำกับการจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร:

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคมเป็นสุข (สศส.)

น้ำทิพย์ วิภาวิน. (2547). การจัดการความรู้กับคลังความรู้. กรุงเทพมหานคร:

เอส อาร์ พรินด์ิง แมสโปร ดักส์ จำกัด

นิพนธ์ เทียนวิหาร. (2547). ความรู้ท้องถิ่น การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม.

กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2546).กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.

กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

ปิยนาด ประยูร. (2548). วิธีคิดกระบวนการ.

- กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)  
 พรธิดา วิเชียรปัญญา. (2547). การจัดการความรู้ พื้นฐานและการประยุกต์ใช้.  
 กรุงเทพมหานคร: ชรรคมลการพิมพ์.
- พระมหาสุทิตย์ อาภาภุร (อบอู่่น) (2548). นวัตกรรมการเรียนรู้: คน ชุมชน  
 และการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข  
 (สรส.)
- พิกุล สิทธิประเสริฐกุล. (2547). แผนที่ผลลัพธ์: การสร้างการเรียนรู้และการสะท้อนกลับใน  
 แผนงานพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข  
 (สรส.)
- ยศ สันตสมบัติ. (2546). พลวัตและความยืดหยุ่นสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ  
 การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. เชียงใหม่:  
 วิทอินไซด์ จำกัด
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2546). ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร:  
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สุชาดา รังสินันท์. (2545). การพัฒนาโดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร:  
 ฟิสิกส์เซ็นเตอร์